

УДК: 159.922.76+392.31

© Кукуруза Г.В., 2012 р.

Г.В. Кукуруза

ДУ «Інститут охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України», м. Харків

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСНО-КОПІНГОВОГО СТИЛЮ У БАТЬКІВ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДІТЕЙ З ЗАТРИМКОЮ ПСИХОМОТОРНОГО РОЗВИТКУ

В роботі наведені результати вивчення захисно-копінгової поведінки батьків, які виховують дітей раннього віку з порушеннями психомоторного розвитку. Встановлені гендерні відмінності в структурній організації захисно-копінгового стилю.

Ключові слова: захисно-копінгова поведінка, гендерні особливості.

А.В. Кукуруза

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЗАЩИТНО-КОПИНГОВОГО СТИЛЯ У РОДИТЕЛЕЙ, ВОСПИТЫВАЮЩИХ ДЕТЕЙ С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХОМОТОРНОГО РАЗВИТИЯ

В работе приведены результаты изучения защитно-копингового поведения родителей, воспитывающих детей раннего возраста с нарушениями психомоторного развития. Установлены гендерные различия в структурной организации защитно-копингового стиля.

Ключевые слова: защитно-копинговое поведение, гендерные особенности.

A.Kukuruza

GENDER-SPECIFIC OF THE PROTECTIVE-COPING STYLE OF PARENTS WITH CHILDREN WITH DEVELOPMENTAL DELAYS AND DISABILITIES

The paper presents the results of studies the protective-coping behavior of parents raising young children with developmental delays and disabilities. Gender differences in the structural organization of protective-coping style have been identified.

Key words: protective-coping behavior, gender-specific.

Проблема. Народження дитини з порушеннями здоров'я стає для батьків стресом та поштовхом, який запускає процес «переживання горя», що порівнюється за ступенем важкості стресу до переживань втрати близької людини [1].

Відомо, що у важких життєвих ситуаціях для зменшення впливу стресорів працюють свідомі та несвідомі механізми. Вони реалізуються через психологічні захисти та копінг стратегії, які є основними процесами, що забезпечують адаптацію в стресових ситуаціях. Незважаючи на те, що доведена принципово різна природа копінгу та захистів, в процесі адаптації до стресової ситуації

використовуються обидва механізми, які забезпечують варіативність та ефективність цього процесу [2-4].

На цей час розробляється концепція захисно-копінгового стилю, який розглядається як цілісний багаторівневий особистісний конструкт в структурі особистості та відображає відношення взаємозв'язку несвідомих захисних механізмів та свідомих стратегій опанування [5].

Аналіз гендерних особливостей захисно-копінгового стилю показав, що чоловікам та жінкам в цілому притаманні як різні джерела стресу, так і стилі опанування ними. Були визначені різні моделі, які описують гендерні розбіжності у переживанні стресової ситуації. Для жінок характерним є не стільки подолання важкої ситуації, скільки пристосування до неї, поведінка жінок орієнтована на пошук соціальної підтримки. Чоловіки є соціально-орієнтованими на досягнення успіху, тому чоловічі стратегії ґрунтуються на незалежних діях, емоційній стійкості. При подоланні стресової ситуації для них більш значущими є само ефективність та включення в соціальні взаємозв'язки [5; 6]. Роботи, в яких би проводився системний аналіз гендерних особливостей захисно-копінгової поведінки батьків, що виховують дітей з неповносправністю, практично відсутні.

Мета дослідження полягала в тому, щоб виявити гендерні особливості структурної організації захисно-копінгових механізмів у чоловіків та жінок, які виховують дітей з затримкою психічного розвитку.

В дослідженні прийняли участь 189 батьків дітей із вадами психічного розвитку, з них 114 жінок та 75 чоловіків. Середній вік жінок становив $23,50 \pm 2,45$ років та чоловіків $26,50 \pm 3,55$ років. Батьки, які приймали участь в дослідженні, виховували дітей віком від 2 місяців до 3 років, які мали затримки психомоторного розвитку.

В дослідженні використовувались опитувальник «Діагностика типологій психологічного захисту» (Р. Плучик в адаптації Л. Вассермана, О. Єришева, Є.Кубової та ін.), який дає інформацію про основні типи Еґо-захисту: заперечення, витіснення, регресія, компенсація, проекція, заміщення, інтелектуалізація, реактивні утворення; тест «Копінг-поведінка в стресових

ситуаціях» Н.С. Эндлера і Д.А. Паркера, який спрямований на визначення домінуючих копінг-стресових поведінкових стратегій; тест «Діагностика стратегій імунітивної поведінки в конфліктних ситуаціях», який вимірює ефективність вирішення психологічного конфлікту, для оцінки якої використовувалися три інтегральні шкали: продуктивні, відносно продуктивні та непродуктивні стратегії поведінки [7].

Для обробки результатів використовувалися методи описової статистики, порівняння векторів середніх значень за t-критерієм Ст'юдента та кореляційний аналіз. Кореляційний аналіз проводився окремо для вибірки чоловіків та жінок. З метою зрівняння вибірок за кількістю випробовуваних з материнської вибірки, використовуючи датчик випадкових чисел, була відібрана підвибірка у кількості 75 матерів.

Результати. Порівняльний аналіз показників захисно-копінгової поведінки у жінок та чоловіків дозволив визначити достовірні відмінності в рівні виразності певних видів психологічних захистів та копінгів. Так, у чоловіків зафіксовано достовірно вищі ніж у жінок показники таких психологічних захистів як витіснення ($p = 0,01$), компенсація ($p = 0,01$) та інтелектуалізація ($p = 0,001$). Це означає, що у важкій життєвій ситуації чоловіки схильні до побудови гіпотез, теорій, міркувань, вони намагаються пояснювати невдачі у своєму житті обставинами, що склалися.

Для визначення структурної організації захисно-копінгової поведінки чоловіків та жінок був проведений аналіз матриць інтеркореляції показників психологічних захистів та копінгів та структуро графічний аналіз [8]. Матриці інтеркореляції, на основі яких будувались структурограми, виявились статистично вірогідно різномірними за критерієм χ^2 , що свідчило про якісно різні паттерни взаємозв'язків індивідуально психологічних властивостей матерів та батьків. Структурографічний аналіз надавав можливість виявити базові елементи, що детермінують структурну організацію захисно-копінгових механізмів чоловіків та жінок, які виховують дітей з порушеннями розвитку, а

також наочно представити специфіку кореляційних взаємозв'язків між структурними елементами.

Таблиця 1

Показники захисно-копінгової поведінки у чоловіків та жінок

Змінні	Групи випробовуваних				р
	Матері (n = 114)		Батьки(n = 75)		
	М	σ	М	σ	
Заперечення	5,585	2,21	6,02	2,71	-
Витіснення	3,16	1,76	3,70	2,72	0,1
Регресія	5,22	2,32	4,62	2,64	0,1
Компенсація	3,46	1,83	4,21	1,98	0,01
Проекція	7,46	2,77	7,60	2,51	-
Заміщення	3,33	2,07	3,41	2,32	-
Інтелектуалізація	4,98	1,78	6,29	2,51	0,001
Реактивне утворення	3,89	2,11	3,46	1,90	0,1
Копінг вирішення задачі	59,11	7,28	58,55	5,93	-
Емоційний копінг	42,37	8,16	38,82	7,42	0,003
Копінг уникнення	44,10	7,69	43,08	8,71	-

Матері більш схильні ніж батьки застосовувати емоційний копінг в стресових ситуаціях ($p = 0,003$) та захист за типом регресії ($p = 0,1$).

Отримані дані представлялися у формі структурограм індивідуально психологічних властивостей, що значимо корелюють між собою. Для цього розраховувалися індекс когерентності структур індивідуально психологічних властивостей (ІКС) – функція числа позитивних значимих зв'язків в структурі і міри їх значущості, індекс дивергентності (ІДС) – функція числа і значущості негативних зв'язків в структурі, індекс загальної організованості структури (ІОС) – функція загальної кількості зв'язків і їх значущості. Для вказаних індексів, із зв'язкам значущими при $p \leq 0,001$ ($0,38 < r < 1,00$) приписувалися вагові коефіцієнти 3 бали, із зв'язками значущими при $p \leq 0,01$ ($0,31 < r < 0,38$) приписувалися вагові коефіцієнти 2 бали, зв'язкам значущими при $p \leq 0,05$ ($0,23 < r < 0,31$) приписувалися вагові коефіцієнти 1 бал.

Таблиця 2

Кореляції між психологічними захистами та копінг-стратегіями у жінок ($n = 75$)

Змінні	Зап.	Вит.	Рег.	Ком.	Про.	Зам.	Інт.	Рут.	Квз.	Екп.	Кун.
Зап.	1,0										
Вит.	,25*	1,0									
Рег.	-,14	,41***	1,0								
Ком.	,11	,27*	,33**	1,0							
Про.	,11	,18	,34**	,22	1,0						
Зам.	-,02	,32**	,37**	-,01	,23*	1,0					
Інт.	,22	,16	,02	,32**	,41***	-,18	1,0				
Рут.	,17	,05	,12	,09	,31**	-,23*	,37**	1,0			
Квз.	,12	,03	-,13	,00	,03	-,13	,09	,18	1,0		
Екп.	-,10	,18	,51***	,41***	,23*	,08	-,15	,04	-,13	1,0	
Кун.	-,07	-,10	,32**	,19	,12	,05	-,20	,11	-,05	,44***	1,0
ІКС	1	7	14	7	9	5	7	4	0	10	5
ІДС	0	0	0	0	0	1	0	1	0	0	0
ІОС	1	7	14	7	9	6	7	5	0	10	5

Примітка 1: *** – $p \leq 0,001$ ** – $p \leq 0,01$ * $p \leq 0,05$; Примітка 2: Зап. – заперечення, Вит. – витіснення, Рег. – регресія, Ком. – компенсація, Про. – проекція, Зам. – заміщення, Інт. – інтелектуалізація, Рут. – реактивне утворення, Квз – копінг вирішення задач, Екп – емоційний допінг, Кун. – копінг уникнення

Таблиця 3

Кореляції між психологічними захистами та копінг-стратегіями у чоловіків ($n = 75$)

Змінні	Зап.	Вит.	Рег.	Ком.	Про.	Зам.	Інт.	Рут.	Квз.	Екп.	Кун.
Зап.	1,0										
Вит.	,28*	1,0									
Рег.	-,35**	,24*	1,0								
Ком.	,06	-,03	,28*	1,0							
Про.	,14	,24*	,29*	,28*	1,0						
Зам.	-,19	,19	,50***	,13	,25	1,0					
Інт.	,29*	,32**	-,40***	-,26*	,17	-,23*	1,0				
Рут.	,21	,28*	-,01	,03	,25*	-,19	,36**	1,0			
Квз.	,05	,01	-,13	,05	,01	-,20	,33**	,29*	1,0		
Екп.	-,38***	-,06	,42***	,21	,16	,12	-,27*	,09	,13	1,0	
Кун.	-,03	-,21	,16	,34**	,22	-,17	-,16	-,09	,07	,18	1,0
ІКС	5	6	12	5	4	3	7	4	3	3	2
ІДС	2	0	2	1	0	1	6	0	0	4	0
ІОС	7	5	14	6	4	4	13	5	3	7	2

Примітка 1: *** – $p \leq 0,001$ ** – $p \leq 0,01$ * $p \leq 0,05$; Примітка 2: Зап. – заперечення, Вит. – витіснення, Рег. – регресія, Ком. – компенсація, Про. – проекція, Зам. – заміщення, Інт. – інтелектуалізація, Рут. – реактивне утворення, Квз – копінг вирішення задач, Екп – емоційний допінг, Кун. – копінг уникнення.

Показники психологічних захистів та копінгів, що набирали більше балів та мали найбільшу вагу, визначались як базовий чинник системи психологічної детермінації адаптації до стресової ситуації, пов'язаної з вихованням дитини з порушеннями розвитку. Перевищення балів негативного зв'язку над позитивним у базовій характеристиці визначало її як антибазову. Базові чинники у чоловіків та жінок з більшою кількістю значущих зв'язків і з наявністю високої сумарної оцінки ваги розглядалися як суттєві фактори успішності адаптації до важкої життєвої ситуації. Бралось до уваги, що базові характеристики системи психологічної детермінації адаптації своїми позитивними взаємовідношеннями посилюють і прискорюють її процес і результат. Що стосується антибазових якостей, то вони дестабілізують психологічну систему адаптації індивідуально психологічних властивостей і негативно впливають на успішність подолання важкої життєвої ситуації.

Аналіз структурограм показав, що у жінок серед характеристик, які мають найбільшу вагу, є ведучими та визначають побудову всієї структури захисно-копінгового стилю були регресія (ІОС – 14), емоційний копінг (ІОС – 10), та компенсація (ІОС – 9). У чоловіків такими характеристиками були регресія (ІОС – 14), та інтелектуалізація (ІОС – 13).

Таким чином, аналіз захисно-копінгового стилю чоловіків та жінок показав, що не дивлячись на те, що склад захисно-копінгових механізмів в обох групах ідентичний, їх структурна організація відрізняється. Можливості подолання важкої життєвої ситуації обумовлюються структурними ефектами та механізмами інтеграції захисно-копінгових механізмів, а не лише рівнем розвитку окремих індивідуально психологічних властивостей. Встановлено, що структурограми матерів та батьків значуще відмінні за загальним рівнем їх організованості та сполученням провідних чинників, які обумовлюють інтеграцію захисно-копінгових механізмів. Даний результат вказує на гендерні особливості якісного перегрупування захисно-копінгових механізмів у чоловіків та жінок, які виховують дітей раннього віку з порушеннями психомоторного розвитку.

Список літератури

1. Романчук О. Неповносправна дитина в сім'ї та в суспільстві. – Львів: 2008. – С. 13-93.
2. Набиуллина Р.Р., Тухтарова И.В. Механизмы психологической защиты и совладания со стрессом. – Казань, 2003 – 98 с.
3. Исаева Е.Р. Механизмы психологической адаптации личности: современные подходы к исследованию копинга и психологической защиты // Вестник СПбГУ. – Серия 12. «Психология». – Вып. 2 – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2008 – С.40-46.
4. Исаева Е.Р. Защитно-совладающий стиль личности: анализ взаимоотношений копинга и психологической защиты // Российский научный журнал. – 2009. – 3(10). – С.40-46.
5. Исаева Е.Р. Возрастные и гендерные особенности стресс-преодолевающего поведения (на примере российской популяции) // Вестник ТГПУ. Раздел «Психология». – Вып. 6 (84). – 2009. – Томск: Изд-во ТГПУ, 2009. – С. 86-90.
6. Водопьянова Н. Е. Психодиагностика стресса. – СПб.: Питер, 2009. – 336 с.
7. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2002. – 490 с.
8. Карпов А.В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. – 424 с.